

tamatonkin tarvitsee vain kreikan sanakirjaa silloin tällöin.

Teoksessa luodetaan n. 600 vuoden pituista ajanjaksoa. Liikkeelle lähdetään 400-luvulla e.Kr. eläneiden sofistojen myötä ja päädytään Rooman keisarivallan ensimmäisen sataluvun taitteessa eläneisiin kreikkalaisiin kirjoittajiin ja filosofeihin.

Teoksen viisi artikkelia ovat asiantuntijoiden kirjoittamia, tiiviitä, rikkasältöisiä. Useimmat viitoittavat asianharrastajan tietä eteenpäin perusteellisesti laadituilla viitteillä sekä antiikin kirjallisuuteen että kommenttikirjallisuuteen. Yksi teoksen rikkaus on siinä, että vaikka kirjoittajat keskittyvät antiikin ajatteluun, yhteiskunnallisten suhteiden tausta on läsnä kautta linjan, eri tavoin.

Ensimmäisessä artikkelissa G. B. Kerferd (Manchester) pohtii tasa-arvon käsitettä sofistoilla. Hänen mukaansa sofistojen taustana olevassa kulttuurissa muistettiin Spartan vanhaa maaomistuksen tasa-arvoa ja keskustelu poliittisista oikeuksista ja tasa-arvosta oli alullaan. Käynnissä oli ilmeisesti myös hyvin radikaali keskustelu naisen asemasta, mikä heijastuu Aristofaaneen komedioiden lisäksi mm. Platonin *Valtiossa*. Yksittäiset sofistat olivat juuri niitä, jotka käynnistivät teoreettisen keskustelun tasa-arvosta. Tieto heidän ajattelustaan perustuu pääasiassa heille vihamielisiin lähteisiin (Platon).

Protagorakselle (synt. n. 485 eKr.) Kerferd antaa kunnian olla ensimmäinen, joka lausui demokratian teoreettisen perustan: *poliksen* jäsenet ovat kykeneviä antamaan neuvoja yhteisistä asioista ja lausumaan poliittisia mielipiteitä. Kaikki ovat tasa-arvoisia siinä, että kaikki ovat saaneet tajun oikeasta, kunniallisesta ja häpeällisestä. Mutta he ovat osallisia oikeasta eri tavalla, s.o. heidän poliittinen arvonsa ei ole yhtäläinen.

Myöhemmiltä sofistoilta Kerferd löytää idullaan olevia ajatuksia luonnollisesta ihmisten välisestä yhteisyydestä ja tasa-arvosta siinä rajoittuneessa mielessä, että kaikkia kansalaisia tulee kunnioittaa yhtäläisesti. Kuu-luisin sofistojen anti tasa-arvokeskusteluun on väittävä, etteivät erot kreikkalaisten ja barbaarien välillä perustu luontoon, vaan luonnostaan tasa-arvoiset ihmiset kehittyvät eri tavoin.

400- ja 300-luvuilla eläneiden sofistojen ajattelussa on monia tasa-arvon aiheita, vaikka vain pienten kansalaisten ryhmien sisäisenä. Kaksi seuraavaa artikkelia, jotka käsittelevät Platonin ja Aristoteleen ajattelua, osoittavat, ettei antiikin ajattelu edennyt johdonmukaisesti kohti tasa-arvoa. Aristoteles on auttamaton konservatiivi; Platonin tuotannossa taas tasa-arvo ja eriarvoisuus ovat vahvasti jännitteisiä ja tulkintamahdollisuuksia on monia.

Platonin poliittinen filosofia on usein luettu suljettuina eriarvoisuuden mallina. Holger Thesleff (Helsinki) syyttää väärää lukutapaa: Platonin kaltaisen leikkimielisen filosofin ja taiteilijan eriarvoisuusajattelua ei voi

Iiro Kajanto (ed.): **Equality and Inequality of Man in Ancient Thought**. Commentationes Humanarum Litterarum 75, 1984. 75 s.

Nykyajan tärkeinä pitämien tasa-arvon kriteerien mukaan antiikin Kreikkaa ja Roomaa voidaan luonnehtia eriarvoisiksi yhteiskunniksi. Kuitenkin antiikin filosofiaassa lausutaan ajatus yleisestä inhimillisestä tasa-arvosta ja ihmisten välistä tasa-arvoa pohditaan yllättävän monipuolisesti. Tämän kertoi tiiviissä muodossa valikoitunut eurooppalainen joukko elokuussa 1982 Helsingin yliopistossa. Tällöin antiikin tutkijoiden kansainvälisen katto-organisaation (Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques) edustajakokouksen yhteydessä järjestettiin kollokvio, joka käsitteli tasa-arvoisuutta ja eriarvoisuutta koskevaa antiikin ajattelua.

Kollokviossa pidetyt esitelmät ovat nyt ilmestyneet aiheen ehdottajan, Helsingin yliopiston latinan kielen ja Rooman kirjallisuuden professorin, Iiro Kajannon toimesta. Toimitustyössä lienee ajateltu suurempaakin yleisöä kuin vain antiikin tutkijoita: klassisia kieliä tai

ymmärtää yksinkertaistetuista sosiaalisista ja psykologisista premissistä käsin. Platonin tuntijana Thesleff ei katkaise erilaisten lukutapojen sarjaa: Platonin eriarvoisuuden malli voidaan tosin ymmärtää vain hänen yleisistä filosofisista opeistaan käsin, mutta mitä premissit ovat ja miten eriarvoisuus johtuu niistä, sitä Platon ei aina osoita selkeästi. Thesleff keskittyy *Valtioon* ja ymmärtää sen utopiana, teoreettisena filosofisena konstruktiona, jota Platon ei tarkoittanut toteutettavaksi.

Platonin utopistisen valtion ykseys ja harmonia muodostuu yhtäältä radikaalista tasa-arvosta hallitsevan luokan sisällä, toisaalta radikaalista eriarvoisuudesta sen suhteena valtion muihin luokkiin. Intellektuaalinen kyvykkyys on se kriteeri, jonka nojalla hallitsevan luokan jäsenyys määräytyy. Hallitsevan luokan sisäinen kommunismi ja tasa-arvo ei ole tae oikeuksista — materiaalistien hyvien vapaa kerääntyminen näyttää olevan estetty ja asketismi muissakin suhteissa vakiinnutettu. Poliittisen vallan kertyminen hallitsevalle luokalle on luonteeltaan enemmän poliittinen velvollisuus kuin oikeus.

Thesleff on vakuuttava, että Platonilla todella tärkeä eriarvoisuuden peruste on intellektuaalinen. Konventionaaliset eriarvoisuuden perusteet — kreikkalainen vs. barbaari, ylhäinen vs. alhainen syntyperä, mies vs. nainen, rikas vs. köyhä, nuori vs. vanha, orja vs. vapaa — näyttävät olevan Platonille joko yhdentekeviä tai hän ottaa niihin nähden verraten tasa-arvoisen aseman. Sukupuolten tasa-arvo on se kohta, jossa Platon on tasa-arvoisimmillaan radikaaleine hallitsevan luokan teorioineen. Kuitenkin hän toisinaan antaa myöten konventionaalille käsityksille naisten huonommuudesta.

Kolmannessa artikkelissa Wolfgang Kullmannin (Freiburg i. Br.) Aristoteles-tulkinnalle on perustavaa painotusta sitä, että Aristoteles nojasi empiirisiin tutkimuksiinsa. Hän tarkastelee Aristoteleen kannanottoja orjuudesta, miehen ja naisen suhteesta sekä valtiomuodoista. Aristoteles tulkitsi empiiristä aineistoaan siten, että hän saattoi ottaa orjuuden ja avioliiton kysymyksissä aikaansa nähden lievästi konservatiivisen kannan. Orjaluonne laajenee yksilötasolta kansojen tasolle ja oikeuttaa erilaisia valtiomuotoja. Kullmann esittää näistä kolmesta kuulusta kohdasta kiintoisia näkökohtia, erityisesti niiden perustumisesta luontoon.

Valtio-oppineiden parhaiten tuntema Aristoteleen ajatus ihmisestä luonnostaan poliittisena eläimenä ilmenee Kullmannille uutuuena tasa-arvokeskusteluun. Aristoteles on kaikkia aikaisempia käsityksiä vastaan väittäessään ihmisyyteen kehityksestä, ettei *poliittinen* perustu kasvatukseen eikä konventioon. *Polis* on yhtä luonnollinen kuin sen konstituivat pienemmät yksiköt, avioliitto, orjan ja orjanomistajan suhde jne. Ihmislajin jäsenet ovat tasa-arvoisia siinä, etteivät he voi elää ilman *polista*.

Platon joko ohittaa kansan tai halveksii suoraan sen

epäintellektuaalia raakuutta. Aristoteleella taas esiintyy peräti teoreettinen mahdollisuus, että joukko voi tietää paremmin kuin yksittäiset parhaat miehet. Kullmann päätelee edelleen, että Aristoteles pitää mahdollisena kasvattaa kansaa kohti hyvettä.

Stoalaisen koulukunnan piirissä ajatukset ihmisten tasa-arvosta hahmottuvat uudelleen. Ihmiset ovat samanlaisia ja samanarvoisia rationaalisina olentoina. Teoksen neljännessä artikkelissa tämä on Johnny Christensenin (Kööpenhamina) lähtökohta, kun hän lähtee vetämään stoalaisen poliittisen ja sosiaalisen filosofian päälinjauja. Yritys on huikea. Zenon utopian ja Marcus Aureliuksen käytännöllisyyden väliin mahtuu paljon. Christensenin viittaa ongelmiin, jotka aiheutuvat siitä, että stoalaisuuden varhaisimmista vaiheista tieto on varsin fragmentaarista, ja kehottaa varovaisuuteen yhteenve-tonsa lukemisessa.

Christensenin metodi on mielenkiintoinen. Hän ei lähde esittelemään stoalaisuuden eri vaiheita niin kuin stoalaisuudesta puhuttaessa tehdään yleensä. Hän dedusoi stoalaisen yhteiskuntamallin, jossa varhaisimmat 200-luvulla eKr. eläneet stoalaiset teoreetikot täydentävät keisariajan käytännöllisten stoalaisten kanssa toinen toisiaan. Tästä nousee radikaalisti tasa-arvoinen anarkistinen demokratia. Stoalainen keskustelu parhaasta valtiomuodosta saa tilaa runsaanpuoleisesti.

Christensenin konstruoima malli on utopia, täydellisten ihmisyksilöiden yhteisö. Stoalaisille ihmiset ovat tasa-arvoisia rationaalisina olentoina, mutta ration ja hyveen kehittyminen täyteen mittaan on mahdollista vain harvoille. Stoalaisuuden todellinen lisä tasa-arvokeskusteluun on väite, etteivät geneettiset erot eri ihmisten ja kansojen välillä, ei ikä, ei sosiaalinen asema eikä kieli tuo erilaisia mahdollisuuksia oivaltaa hyvettä. Stoalaisuus tarjoaa eettisen koodin, jonka valossa konventionaaliset raja-aidat menettävät merkityksensä. Tästä voidaan johtaa edelleen ajatus ihmisten veljeydestä.

Stoalaiset keskustelivat dispositioista ja ideaaleista. Käytännöllinen sosiaalinen eriarvoisuus ei ollut heille pääsääntöisesti ongelma, eikä heidän piiristään juuri versonut käytännöllisiä tasa-arvon lisäämiseen tähtäviä vaatimuksia. Teoksen viimeisessä artikkelissa G. J. Aalders (Amsterdam) tarjoaa tähän selitykseksi myöhäisemmän, käytännöllisen stoalaisuuden poliittista ympäristöä, Rooman keisariaikaa. Yksinvaltainen järjestelmä ei inspiroinut tasa-arvokehitystä. Kuitenkin hän osoittaa, ettei unelma tasa-arvosta kuollut keisareidenkaan Roomassa.

Aalders keskittyy Plutarkhoksen (n. 50—120 jKr.) ja eräiden hänen aikalaistensa ajatuksiin. Plutarkhoksen valinta on mielenkiintoinen, jos ajatellaan antiikin ajatusten välittymistä uudelle ajalle. Olihan Plutarkhos se kirjoittaja, jota Rousseau'n *Émilien* tuli ensisijaisesti lukea ja Rousseau'n kirjoittajaura poliittisena filosofina alkoi esseellä eriarvoisuudesta.

Platonian ihaileva Plutarkhos ei ollut vallankumouksellinen, mutta hidasta tasa-arvoajatusten vakiintumista ja kehittymistä voidaan hänen kohdallaan nähdä, erityisesti yleisen humanisen asenteen kehittymisenä. Myös Plutarkhoksen aikalaisten tasa-arvoa koskevat ajatukset olivat poliittisesti harmittomia kautta linjan. Epikteuksen, entisen orjan ja stoalaisen filosofin, näkemykset kertovat paljon. Hän painottaa ihmisten veljeyttä ja korostaa, ettei kukaan ole orja luonnostaan, mutta orjat ovat kuitenkin elämän normaali välttämättömyys.

Kajanto pahoittelee teoksen esipuheessa sitä, että kollokvioon oli mahdollista kutsua vain pieni joukko tutkijoita: kreikkalainen filosofia on painottunut Rooman, Ciceron, Senecan ja kristinuskon kustannuksella.

Luku Cicerosta olisi ollut paikallaan monestakin syystä — ei vähiten siksi, koska poliittisen filosofian ja moraaliteorian historian yleisesityksissä hänestä annetaan toisinaan aiheettoman tasa-arvoinen kuva. Senecan tasa-arvoa koskevia ajatuksia on mahdollista jäljittää stoalaisuutta koskevan artikkelin kautta, Christensenin Senecan tuotantoon antamien lähdeviitteiden avulla. Tie saattaa kuitenkin olla keskimääräiselle lukijalle liian työläs. Senecan jääminen etäiseksi on valitettavaa, koska häntä usein pidetään sinä stoalaisena, joka on vaikuttanut eniten jälkipolviin. Uskonnollisten kulttien kautta väitetään esitetyn antiikin radikaalein tasa-arvon ideaali. Antiikin tutkijan näkemys *kristinuskon ideaalin* omaperäisyydestä ja sen kasvustaustasta olisi ollut erityisen kiintoisa.

Vanhaa antiikin ja sen ajattelun tutkimusta vasten on yllättävä havainto, että nimenomaisesti tästä poliittisen filosofian peruskysymyksestä käsin ei antiikin ajattelua näy tähän mennessä kootun näinkään laajasti. Teosta on siis tervehdittävä tyydytyksellä. Antiikin keskusteluyhteyden tunteminen syventää moderniakin tasa-arvoymmärrystä.

Nyt tasa-arvo ja yhtäläiset oikeudet yhdistetään kiinteästi toisiinsa. Antiikissa ei tätä yhteyttä ollut. Sekä Platon että Aristoteles uskoivat, että oikeudenmukainen jako on erilainen. Vain Plutarkhos nosti esiin vanhan spartalaisen ajatuksen tasa-arvoisesta taloudellisesta jaosta, muttei hänkään uskaltanut suositella sitä vaihteleisiin olosuhteisiin.

Yleistä inhimillistä tasa-arvoa ei koeta enää tarpeelliseksi perustella, mutta antiikissa lausuttujen ideaalien saavuttamiseen on vielä matkaa.

Nyt kannetaan huolta ihmisten eriarvoisuudesta valan ja rahan suhteen. Pääsääntöisesti eriarvoisuus näissä suhteissa ei jäsentynyt teoreettiseksi ongelmaksi vanhasa Kreikassa ja Roomassa. Ennen kannettiin huolta ihmisten erilaisesta kyvystä saavuttaa inhimillinen ideaali ja hyve. Ihmisten mahdollinen eriarvoisuus saavuttaa hyvettä ei taasen tunnu askarruttavan nykyajan ihmistä.